(С)тратити язык што то значыт, што то творит. Лемківскє выгнаня з языка

Losing a language: What it means and what it does to speakers. Lemkos expelled from their own language

I admit that this time, my report will not put together wider, general perspectives, analysis, or concepts about the basis of the Lemko language, only statements in the form of illustrative material, taking examples carried by and surviving through members of the contemporary Lemko community situation, of its own language, as it is alienated like it is not its own, buried, destabilized, sad, tragic, etc. It is registered with emotion and understanding, rational cultivation of the community, cultural, mental situation, as it currently finds itself. Lemkos, as a community, through a few, individual members of this community.

I collected the illustrative material in times necessary for this report, research talks and interviews with individuals, living in the so-called "чужыні" ["exile"], that is, in the formerly German territory in Lower Silesia, where they (or their ancestors) were taken in 1947; in the Lemko homeland, where a small part of the Lemko community now lives; and in Western Ukraine, in L'viv and Ivano-Frankivsk oblasts, where Lemkos taken in 1945-46 "to Russia" now live. I also used other good illustrative material from my own

research, contacts, and the interview responses and opinions of Lemko people, who I have observed and recorded for many years.

The material presented here from research cannot be gathered statistically. The number of people with whom I carried out interviews is not greater than 50, and the subjects chosen were not very accidental, because I chose subjects from different linguistic positions. The age of the subjects was from 20 to 95 years, of different levels of education, living in villages or cities. Thus, the spectrum of illustrative examples is broad, diverse, and rewarding, even if it is statistically unconfirmed: a composite and symptomatic picture of the linguistic condition, opinions, and emotions. My questioning was not from a questionnaire; I asked each subject what was individually possible. Rather, they had the form of talks-discussions more than interviews with questions and answers.

The Lemko language - situation, status

The Lemko language was never a language of community advancement. It was a functional language, serving cultural and economic spheres, and thus it developed - as the language of a mountain people, living from shepherding and farming - which could easily develop its lexicon and its grammatical structures. The major impetus for the development of the Lemko language, especially in its written form, was the Eastern Christian Church, first

Orthodox, then Greek Catholic, and finally both of them. It was the only institution brought to them as their own, forming the consciousness of themselves with endonyms like Rusnak, Rusyn, Rus' [Русь], ruskij [рускій], compared with Polish [Поляк, польскій].

In its oldest forms, the Lemko language was written in the Cyrillic alphabet in all cultural-civic areas and traditions, even though there was little writing and history behind its development. In the political-community situation in which the Lemkos found themselves, knowledge of writing was advanced perhaps only in church spaces, which created the community of “man and priest.” From the middle of the 19th century, the language built itself, in addition to the territory and belonging to Eastern Christianity, as the basis of Lemkoness. The written language, the first books - in Church Slavonic, from the time, mainly from 1911, when the newspaper *Lemko - A Gazette for the People* [«*Лемко – ґазета для народа*»] phonetically wrote the people's language, began to bring about the formulation of ethnic consciousness and the emancipation of Lemko aspirations.

This situation has not changed, to the present. The language signifies Lemko consciousness both internally, and externally - Lemko is recognizable mainly in personal discussions. Therefore the experience of community values, their participation in them and

their use, as they are carried, are, to the present, accepted as possible only in the native Lemko language. But also negatively, thanks to stigmatization, persecution, and ridicule that Lemkos experienced, it developed on the basis of linguistic differences.

During the communist period, when Lemkos were subjected to complete assimilation, their language maintained itself mainly in families, at home. In April 1989, the first organization after the deportation was created - the Lemko Association [Стоваришыня Лемків]. Since 1991, it has formally operated in schools, teaching the Lemko language, from 5-year-olds up to the secondary school matriculation exams; from 2001 to 2017, Lemko philology was taught at the Pedagogical University of Kraków. Further, literature, media and journalism, and educational activity have grown in this language. On one hand, there is clear, implicit development of processes, and on the other hand, we have the scene before us of how the Lemko language is removed or disqualified from categories of endangered or highly endangered languages, because it shrinks itself, dissolving between generations of direct activity within families.

In 2001, the Lemko language was declared as a native language by 5,605 citizens in the Polish Census, which means almost everyone who declared Lemko nationality (5,850). However, in the 2011 census, a great disproportion was visible

between those declaring Lemko nationality - 9,640, and Lemko language - 6,279. This means that 1/3 of conscious Lemkos do not consider the Lemko language as their native language.

In Ukraine, no statistical results about the Lemko language were possible to see, because to the present, it has not been recognized as a minority language, nor have Lemkos / Rusyns been recognized as an ethnic minority.

Generalizations from the talks-discussions

Since it is not possible to look at my results in a statistical way, some generalized observations from the answers obtained may be formed.

1. In all answers collected, there is **consciousness of the barriers**, within which the Lemko language finds itself - maintained through its carriers, its Polonization or Ukrainization, and infrequent transfer to children. The older generation sees this most pessimistically; they think that the Lemko language must be at home, in the family, and if it is not, that means that it will die out: “our language is dying.” The most optimistic, paradoxically, are those who do not speak Lemko with their children, “because they are children and this way they'll learn, and they'll be Lemko, when they're older,” or those, who did not learn this language from their parents,

only in school or from textbooks, and they know that this possibility exists, so according to them, the lack of activity within the family is not as much of a barrier to the language. “In the academic field, in which I studied and now work, it's a good condition.” “The language will not die, because after all, there are more kids that Barbara is teaching now.”

2. In all, without isolating the responses of **deported Lemkos** it is pointed out as an action, which at the highest level poured the native language and its degradation into itself through people. “That's why they deported us, so that we wouldn't exist. They stopped us.” “There, in the village, there were a lot of people, so we were all united - the whole village, the whole village was Lemko, the future would be Lemko, and everyone would come together, I think, that we wouldn't have needed the Polish language.”
3. Beyond the most often mentioned reasons: **fear of harassment** (one of the subjects spoke about an earlier time, when a stranger became cruel only because he identified him as a Lemko); **fear of ridicule**, **of losing work, impossibility for advancement, or worse** from it. “He (grandpa, who received a good plot of land from the government, and then quickly assimilated) told me, that he really didn't want to admit, because how would he admit to it, that he was from

Berest, because it would immediately be that there were Ukrainians there, UPA, and so on. He didn't want to go there, that (...) some neighbor from Berest, met him in the land of exile [Lower Silesia] and she said 'good day' to him. My grandfather was with some work colleagues, and he pretended that he didn't know her - that she was some stupid woman, what was she saying." "I know that in my family, it is and still is something like, that it is a flaw, and they don't want the kids to be defected."

Often, it causes **shame for one's differences**. Those who spoke to their children at home in Polish interpreted this as taking care of them, so that the children would not have problems in preschool, school, so that they would not be made fun of, so that they would understand the language at school, and so that their teachers and classmates would understand them. "So that the child would be treated better at school, he must know the Polish language well. And so that he would learn, he had to be taught, and so he is learning Lemko." "I know this case, where at home there was not even a word in Polish and the 6 year-old boy went to school, to kindergarten and not even a word of Polish, and then when he was 15 years-old, he had some words, too. And the children laughed at him, with these words they teased him, and so the problem (...) how

children laugh at different children, that is not very comforting."

There is also communication present in respondents **of the lesser status, lower quality of the Lemko language.** More than 30 years ago, I heard from an older Lemko woman, who spoke with her grandchildren in Polish, "only to the pigs in Lemko." Today, her granddaughter (already herself the mother of three children) is happy, that she "didn't want to be a dinosaur," the Lemko language is not interesting to her, nor is it useful. Now in the interview I recorded the opinion of a genetically 100% Lemko woman, a student (who did not bring the language from home), that the Lemko language is not useful to her, because it is impure and not self-propelled, it's very similar to Polish and it only changes endings; besides this, it lacks a lot of words.

4. Practically every one of the respondents acknowledged that **the Lemko language should be saved**. Most people, mainly of the younger generation, took their thoughts about language revitalization to the school system, however linking it to the school. There were some who called attention to awareness, which occurs in the family, but also at church. Educated persons, mainly younger ones, saw possibilities in

revitalization and noticed that there was already an experiment to make it visible.

5. In the end (with the exception of 4 people in Poland and 2 in Ukraine), all the others considered that children, whose parents did not transfer the native language in natural ways **really lost out and parents did them a great injustice.** The injustice is mainly that they ended their access to the entirety of familial traditions and emotions, as they are tied to native language. “I think that a great injustice is done to those children and to the whole community system, such as it still functions with us, but through such actions its functionality is diminished, and children lose the values system, as it would normally develop.” “School can provide intergenerational activities, but it can't replace it. When I was little, I didn't feel that it was as important as it is, maybe it can be learned, but school doesn't give that (...) Lots of kids miss out, the whole world is recognized in the language. I can say what I lost - many cultural sayings, from the most simple to those like religion. But nobody described the world to me in Lemko, I lost all of that, because that world sees differently than how it is described in Polish, Ukrainian, or Russian ... I would really like to raise children in the Lemko language. I'm just scared, that since I was raised in the Polish language, that in the middle

there will be such a big gap that I won't know it. At that time, I won't realize other possibilities. I'll assume that there are not other possibilities. I determine it like this, and that's it."

"A lot is lost, because a very large part of one's consciousness is lost (...) Familial cohesion is lost. I think that I lost a lot."

6. Did these people have **regret towards parents**, that they did not transfer language to them?

   "I don't know if I have regret, or that feeling, because I really love my family, but I know that everything could have been seen a bit differently... Luckily, I had that need within myself... In our house, nobody spoke badly about Lemkos, quite the opposite, they said that we were Lemkos."

   "I had some regret, but now I don't, because I understand how that happened."

   "I am a bit regretful that my grandfather never spoke to me in Lemko."

   This is how people, who thought about their loss of language, taught themselves and returned to the language, speak.

(С)тратити язык – што то значыт, што то творит. Лемківскє выгнаня з языка

Цілю той доповіди не буде ани представліня даякых теоретычных ци узагальненых рефлексий, якы односили бы ся до наголовковой темы, ани поглублены досліджыня заперты сутьовыма внесками, на якых мож творити вірогідны нарядя до представляня социйолінґвістычных правил.

Приняла єм, же тым разом вкажу в формі ілюстрацийного материялу выбраны приміры одношыня ся і пережываня през членів лемківской спільноты теперішньой ситуациі лемківского языка, яка єст одчувана як невластива, загорожена, захвіяня, непевна, смутна, траґічна ітп. Єст він реєстрацийом емоцийных станів і розумового, рацийонального обрабляня соспільной, культуровой, психічной ситуациі, в якій находят ся днес Лемкы, як спільнота, през поєдных, індивідуальных членів той спільноты.

Ілюстрацийний материял зобрала єм в часі цільово на потребы той доповіди веденых бесід-інтервю з особами, якы мешкают на тзв. «чужыні», тзн. на понімецкых землях на Нижнім Шлеску, де вывезено іх (або іх предків) в 1947 р., на корінных лемківскых землях, де тепер жыє невелика част лемківской соспільности і на західній Украіні, во львівскій і іванофранківскій областях, де жыют тепер вывезены в 1945-1946 роках «до Росиі» Лемкы. Дополням тоты досліджыня інчыма моіма, шырше веденыма бесідами-інтервю о пережытях звязаных з лемківскыма выселінями, в якых ставляла єм тіж односячы ся до бесіды звіданя. Вкінци хосную як ілюстрацийний материял тіж добрі мі знаны з власного досвіду, контактів і бесід выповіди, опініі і поставы Лемків, якы обсервую і реєструю уж од вельох років.

Запрезентуваны гев материялы з тереновых досліджынь не можут быти приниманы статыстычні, бо не были ведены подля принципу статыстычных досліджынь. Чысло осіб, з котрыма проводила єм бесіды, не єст білше як 50, а проба выбраных осіб не была припадкова, лем прібувала єм находити ріжнородны приміры безпосередньо або посередньо знаных мі ци рекомендуваных інчыма осіб.

Як ходит о персональны параметры осіб, з якыма єм бесідувала, то під оглядом років была то так найстарша ґенерация, яка іщы памятала выселіня (особы актуальні жыючы на каждій з трьох выміненых обшыри), як і наймолодша ґенерация – од 20 років зачынаючы. Были то особы з основном (часом іщы предвоєнном) освітом, з середньом і

высшом освітом, жыючы тепер на селі або в місті. Переважали жены, але выповідали ся тіж мужчыны. Прото, спектр ілюстрацийных примірів єст шырокій, ріжний і даючий, хоц статыстычні непотверджений, зложений і симптоматычний образ языковых постав, опіній і емоций.

Моі звіданя о бесіду были незнормалізуваны, достосуваны до можности абстрахуваня ци форуваня узагальненых опіній даной особы. Часто явили ся як єден з елементів гідні шырше веденой бесіды-інтервю. Особа выповідала ся свобідні в диялоґовій формі. Інтервю ведены были в хыжах выповідаючых ся осіб, в емоцийні позитывній, гостинній атмосфері, в лемківскым языку (з рідкыма вынятками, коли особа не знала лемківского) Выповіди в цілости были реєструваны на диктафоні.

Лемківскій язык – ситуация, статус

Лемківскій язык николи не был языком соспільного авансу. Обслугував він комунікацийні і культурово спільноту, ведучу головні пастырско-рольничий трыб жытя, компактні оселену вздолж карпатскых хырбетів аж до 1945 р. Был він функцийным языком, достосуваным до культурово-економічной сферы, в якій ся розвивал, што легко мож достеречы так в лексиці, як і ґраматычній його структурі. Великє влияня на розвитя лемківского языка, предо вшыткым його писаной формы, мала Церков східньохристияньска, початково православна, пак грекокатолицка, а в XX і XXI столітю по части і єдна і друга. Была то єдина інституция принимана як своя, протиставні до державных інституций, што влияло на формуваня ся достоменности. Серед лемківской соспільности загальні принятыма (само)назвами были Руснак, Русин, Русь, рускій, што проходило в головній мірі під влияньом Церкви, котра, як знатя, вела не лем душпастырску, але тіж культурну, ідолоґічну, політычну пропаґанду. Формувала она обшыр свойого влияня на принципі протиставліня свойого чужому, в припадку Лемків предо вшыткым руского польскому, што ся розтягувало шыроко на символічну сферу, де реліґія і язык были найосновнійшыма знаками ріжниці. Прото лемківскій язык был в найстаршых своіх формах записуваний кіриличным писмом з цілым культурово-уявным ґрунтом і традицийом, якій мало за собом тото писмо і історична ленія його розвитя.

В політычно-соспільній ситуациі, в якій находили ся Лемкы, авансувати на основі знаня того писма мож было лем в церковным просторі, што ґенерувало соспільство «хлопа і попа». В народовых проєктах, якы зачали быти конструууваны през тоту рідну священничу інтеліґенцию од половины XIX ст., язык стал ся, попри територіі і

приналежности до східнього християньства, основным вызначником лемківскости. Писаний язык, початково книжний – церковнославяньскій, з часом, головні од 1911 р, коли зачал выходити часопис «Лемко – ґазета для народа», фонетычні записуючий народну бесіду, стал ся нарядьом формуваня етнічной свідомости і еменципацийных стремлінь Лемків. Лемківскы еліты выстарали ся о введіня того языка до шкіл на Лемковині – в роках 1934-1938, творена была в ним література, выдаваны часописы. Коли, адже, комуністычны власти Польщы прирекли Лемків на полну загыбель, выселяючы іх з іх рідной територіі в більшости (70%) на Радяньску Украіну в роках 1945-46, а осталу част на понімецкы землі в 1947 р., де остали підданы стратеґічній асиміляциі, язык лишыл ся основным ідентыфікацийным чынником.

До днес тота ситуация ся не змінила. Язык знакує лемківску достоменніст так внутрішньо – што ся проявлят головні в формулі: бесідувати по свому/ бесідувати по нашому – як і зовнішньо – Лемко єст розпознаваний головні на основі бесіды. Прото досвідчаня спільнотовых вартости, участи в них і хосну, якій приносят, до днес узнає ся за можливе лем в рідным лемківскым языку. Але, противні тіж, всяка стиґматизация, преслідуваня, высміваня, якых досвідчали Лемкы, проходила головні на основі языковой ріжниці. Так в однесіню до польского, як і до украіньского языка, в окружыню якых находят ся днес Лемкы, лемківскій язык выказує значучы системовы рижниці, але предо вшыткым, ідентыфікує його хоснуватели свойом фонетычном особливістю. Головні особы старшого поколіня, котрых бесіда формувала ся в радикальній лемківскоязычности (перед выселінями), навет коли хоснуют в бесіді домінуючий язык, не вызбывают ся характерного лемківского наголосу ци звуковой специфікы.

В комуністычных часах, коли Лемкы презначены остали на полну асиміляцию ци то в польскым, ци украіньскым соспільстві, были опресийонуваны, надзоруваны цілковито здеґрадуваны, лемківскій язык переховал ся головні в родинным, домашнім хоснуваню і в фолклоровых реконструкциях, якы по части были допущаны до публичной сцены. Лемківскы діяче систематычні піднимали пробы покликаня лемківской орґанізациі і введіня лемківского языка до шкіл. Повело ся тото формальні аж по 1989 р. В квітни 1989 покликана остала перша повыселенча орґанізация – Стоваришыня Лемків, од 1991 р. веде ся формальні в школах вчыня лемківского языка, од 5 років ученикы здают матуру з того языка, в роках 2001-2017 на Педаґоґічнным Університерті в Кракові фунґувала напрям філолоґічных студий на основі лемківского языка. Дале розвиват ся в тым языку література, медияльний переказ, наукова діяльніст. З єдной страны видно наявны динамічны розвитьовы процесы, а з другой маме до діла з явисками, якы рішают

о закваліфікуваню лемківского до катеґориі загороженых і высоко загороченых языків, бо корчыт ся, заникат меджепоколіньовий безпосередній переказ того языка в родинах.

В 2001 р. лемківскій язык як рідний задеклярувало в Повселюдным Списі 5 605 польскых громадян, то значыт праві вшыткы, што задеклярували лемківску народовіст (5850). Натоміст в Списі в 2011 р. видно уж гідну диспрпорцию медже деклярациями лемківской народовости – 9640, а лемківского языка - 6279. Значыт, же близко 1/3 свідомых Лемків не хоснує уж лемківского языка як рідного.

На обшыри Украіны не были ведены ниякы статистычны досліджыня няд лемківскым языком, бо до днес не остал він на Украіні узнаний за меншыновий язык, подібні як Лемкы/ Русины за етнічну меншыну.

Узагальніня з бесід-інтервю

Хоц не мож схоснувати моіх досліджынь в стисло статистычным аспекті, то на іх основі мож сформувати даякы узагальнены спостережыня і внескы з позысканых выповіди.

1. Во вшыткых зобраных выповідях проявила єст **свідоміст загорожыня**, в якым ся находит лемківскій язык - лишаня го през його хоснуватели, його польонізуваня або украінізуваня, мала присутніст серед діти. Найбарже песимістычні видит тоту кондицию старше поколіня, котре уважат, же лемківскій язык мусит быти дома, в родині, а як го неє, значыт, він загыбат: «Язык наш ся цілком корчыт» (Горощак Ольґа Ж/82/ч) Найбарже оптимістычні, парадоксальні видят будуче лемківского языка тоты, што не бесідуют до своіх діти по лемківскы, «бо діти і так ся навчат і будут Лемками, коли будут старшы», або тоты, котры не навчыли ся того языка од своіх родичів, лем в школі ци на учельни і знают, же така можніст єст, зато, подля них, брак родинного переказу неє аж такым великым загорожыньом для языка. «В просторі академіцкым, в котрым єм ся навчыла і тепер фунґую єст добра конддиция (...) а в просторі родинным тот язык ся добрі тримат – єст в тым штоси доброго, на чужыні єст засимілюваний, але дла мене єст чудове, як ся бесідує, бо в мене ся не бесідувало» «Язык скоро не вмре, бо преці сут іщы діти, котры тепер вчыт Варка» (Ж/27/ч).
2. Во вшыткых без вынятку выповідях, в котрых сформувана была одповід о причыну слабой кондициі, заниканя лемківского языка - вказуване было **выселіня Лемків** як чынник, котрий в найвысшій міри влиял на вызбываня ся през люди рідного языка і його деґрадацию. „ Зато нас выселили, жебы нас не

было. Все сме заваджали» (Жерелик, Ж/90/ч) «Там на місци было дуже люди, то бы ся тримало єдно – ціле село, ціле село был бы Лемко, наступний был бы Лемко і вшыткы бы ся сходили, думам, же польского бы так не потрібували» (Горощак О. Ж/82/ч.)

3. Інчы з найчастійше выміняных причын, то: **страх пред преслідуванями** (єден з выповідаючых ся (Андрий Кобан М/80/ч.) бесідувал о страшным побитю, з якого чудом вышол жывий, скатуваню лем прото, же зідентыфікувано го як Лемка); **страх пред осмішыньом**, **пред страчыньом роботы, неможністю авансуваня, гіршым одношыньом ся** до него. «Він (дідо, котрий достал якісу добру посаду державну і барз скоро ся засимілювал) мі бесідувал, же страшні не хтіл, жебы ся дознали, бо як бы ся дознали, же він єст з Береста, то зараз бы было, же там Украінці, УПА і так дальше. Не хотіл до той ступени, же была така істория в родині повторювана і часто єм єй чула, же там якіса сусідка іщы з Береста, там ся стрітили на чужыні і она повіла: добриден і там штоси, штоси.. В тым часі мій дідо был з якісыма своіма колегами з роботы і удавал, же єй не зна – же якіса там глупя баба, штоси там бесідує» «Знам, же в моій родині єст і тепер штоси такє, же то єст пятно і хочут дітям переказувати»

   Часто за причыну подавано **ганьбліня ся свойой одмінности**. Тоты, котры бесідували дома до діти по польскы тлумачыли тото як дбаня, жебы діти не мали проблемів в передшколю, школі, жебы ся з них не сміяли, жебы они розуміли язык школы і жебы іх учытелі і колеґы розуміли. «То што бесідую, бесідую з досвідчыня інчых родин. Дзецко, жебы собі ліпше радило в школі, подстава, то мусит добрі знати язык польскій. А жебы ся навчыло, то треба го навчыти, а лемківского то і так ся навчыт, дома буде чуло. Докля ся не навчыт польского... Мы уж говориме, іздиме на Украіну, укріньскій уж розуміют, Найгірше єст товды, коли родичче вцалі не хцут говрити по лемківскы ци там по свому, то товды де дітина буде чула. Як ся добрі не навчыт по польскы буде мало клопоты, не буде мало такого комфорту (...) Я знам такій припадок, де дома не было ани слова по польскы і хлопчыско 6 років пішол до школы, до зерувкы і ани слова по польскы, і навет як мал 15 років, то мал даякы такы слова. І діти ся з него сміяли, з тых слів ся сміяли но і проблем (...) як ся сміют з дітины інчы, то не єст то такє комфортове. Найбарже ся сміяли тоты, котры были піл-Лемками. Хтіли ся приподабати, же він єст векший Поляк, бо він знає як повинно быти. (...) Як бы в нас лемківска школа была, то што інчого, але єст польска (Аля і Володимир Русин, 32 і 40).

Приявне єет тіж в выповідях комунікуваня **гіршого статусу, гіршости, планной якости лемківского языка.** Понад 30 років тому почула єм од єдной старшой Лемкыні, котра бесідувала до внуків по польскы, зе «з лемківскым то лем до стайні». Днес єй внучка (сама уж мама троіх діти) радит, же она «не хоче быти дінозауром», лемківскій не єст для нєй ани інтересуючий ани придатний. В актуальных выповідях з інтервю зареєструвала єм опінію ґенетычні 100% Лемкыні, студенткы (яка не вынесла языка з хыжы), же лемківскій ся ій не подабат, бо єст нечыстий і несамодільний, косьлявий, за барз подібний до польского і ма лем кінцівкы позміняны; окрем того дуже слів в ним бракує.

4. Праві каждий з выповідаючых ся узнавал, же **лемківскій язык повинно ся ратувати**. Не звідувала єм ся безпосередньо о конкретны методы ратуваня, але в выповідях оддзеркалял ся спосіб думаня о будучости языка і одповідалніст за ню або рацийоналізуваня своіх языковых постав. Найбільше осіб, головні молодшого поколіня, односило свої уявы о ревіталізуваню языка до школьной системы, хоц част єднак виділя повязаня школы з родином і зазначала, же вывчений в школі язык, як не буде підтримуваний в родині, загыбне. Были такы, што звертали увагу головні на свідоміст, котру переказує ся в родині, але тіж в церкви, яка єст барз важна для моральности, в першым ряді для формуваня пошаны для родичів і іх традиций. Інчы виділи іщы надію в загальным усвідомліню і поправліню ся ситуациі в соспільстві, де лемківскій зачал быти інтересуючий, атракцийний, де неє страху ци ганьбы з його причыны, в тым, же є дуже ансамбли, де молодеж ся сходит і навет як не ма звыку бесідувати медже собом по свому, то зачынат уж тепер ся тото зміняти і штораз веце чути лемківского серед молодых, тіж в публичных місцях. Загальні, звідуваны особы, головні молодшы, виділи можности ревіталізациі і зауважали, же она уж покус стає ся видима.

5. Вкінци (з вынятком 4 осіб в Польщи і двох на Украіні) вшыткы інчы уважали, же дітина, котрій родиче не переказали рідного языка в натуральний спосіб **барз дуже тратит і родиче роблят ій велику кривду.** Кривда єст головні в тым, же заберат ся ій доступ до цілой родовой традициі і емоций, якы сут повязаны з рідным языком. Од найбарже радикальных выповіди, же такій дітині заберат ся вшытко (Петро 70), выповіди поясняючых страту«Уважам, же велька кривда єст роблена для тых діти і для цілого систему соспільного, котрий якоси іщы там в нас функцийонує, але през такы діяня його функцийонуваня єст скорочане, а дітина тратит систем вартости, якій ся неправильн розвиват» Паульо 32)

формуваных през глубоко заанґажуваны в плеканя лемківскго языка особы, аж до тых, котры чуют, же не переказали ім родиче (або дідове) языка і прото ім чогоси важного не дали, але прібуют рацойоналізувати свою ситуацию і вказувати, же мают іщы якісу шансу тото надробити: «Школа може вернути переказ меджепоколіньовий, але не заступити. Кєд ся од малоги не чує, же то єст важне, же то єст важне кым ся єст, то можна ся вчыти, але школа того не передаст (...) Дітина вельо тратит, в языку ся познає цілий світ даний. Можу повісти што я єм стратила – вельо культуровых річи, од тых найпростійшых до такых як релігія. Но нихто мі не описувал світа по лемківскы, то то вшытко ся тратит, бо тот світ выглядат інакше, як тот, што ся описує по польскы, украіньскы ци российскы ... Барз хтіла бы-м ховати діти в лемківскым языку. Бою ся лем того, же коли я єм была хована в польскій бесіді, же в середині буду мала штоси так велького, же не буду знала. На тоту хвилю не принимам інчой можливости, бо я не мам з кым бесідувати, бо я не мам в родині никого, з кым могла бы-м бесідувати. Закладам, же інчой можливости неє. Я рішам так і крапка.» (Анна 32)

«Барз вельо тратит, бо тратит барз важний аспект свойой достоменности. І для мене найтяжше быто, жебы ся погодити з тым, же єм Лемкыньом, няньо, мама, ціла родина то Лемкы і я не мам з нима контакту, як ходит про тот лемківскій простір і як єм ся зачала вчыти лемківского, то для мене было барз фруструюче, же не вчу ся так скоро, же не знам як вымавляти, бо нихто мя того не навчыл од самого початку. І тіж ходит о цілу історию і культуру, бо я бы-м хтіла, жебы мя робити кєселицю навчыла мама або баба, а не жебым мусіла глядати того в книжках, того як мешкали на Лемковині моі дідове, повиннам ся дознати од них, а не доходити до того през книжкы .... Тратят звязок з родином. Думам, же стратила єм барз вельо зато, же єм од початку не бесідувала з няньом по лемківскы, бо мі ся видит, же нашы реляциі были бы кус інчы... Для мойого няня лемківскій язык асоциює ся з його родичами, котрых єм не знала, бо вмерли скорше і я барз невельо знам про мою бабу і мого діда і як мій няньо тепер бесідує про штоси што было в хыжи, то він бесідує по лемківскы, бо він тото так запамятал і так чул і думам, же тото єм стратила» (Марта 27)

6. Ци такы особы мают жаль до родичів, же ім не преказали языка?

«Не знам ци мам жаль, ци то тото почутя, бо барз люблю свою родину, але знам, же вшытко могло кус інакше выглядати... на щестя малам внутрішню таку

потребу... в мене в хыжы ся злі про Лемків не бесідувало, одворотні, бесідувало ся, же сме Лемками» (Анна 32)

«Мала єм кус жаль, але уж не мам, бо розумію, чом так ся стало» (Марта 27)»

«Мам кус жаль до діда, же николи до мя не бесідує по лемківскы» (Петро 20)

Так бесідуют особы, котры якоси порадили собі зо стратом языка, самы ся навчыли і вернули до языка.

Языковы выборы єдной родины

Опишу гев штыри поколіня єдной пересічной лемківской родины під оглядом достоменностьовых і языковых выборів єй членів, што дозволит мати уяву, як кількістно і якістно проходит асимілязийний процес в лемківскым языку .

І поколіня - Лемко і Лемкыня, вроджены в першым десятьолітю ХХ ст. на Західній Лемковині – мали 6 діти, трьох сынів, три дівкы, вшыткы вроджены на Лемковині перед выселіньом. В 1947 р - выселены на Захід бл. Вроцлавя. Дома выключні лемківскій язык.

ІІ поколіня – Вшыткы шестеро діти поженили ся. Пятеро старшых з Лемками/ Лемкынями. Найстарша дівка іщы в Горах, решта на Заході. Наймолодший сын оженил ся з Польком, осадничком в рідным селі, до котрого вернул з родичами в 1960 р.

- в родині найстаршой дівкы (выданой за Лемка) – пятеро діти, дома выключні і радикальні так практычні як і емоцийні лем лемківскій язык, головні дома, але тіж назовні. В 1961 р. вернули в Горы, не до рідного села, але на ґаздівку
- в родині другого запоряд сына (ожененого з Лемкыньом) - єдна дівка; великій страх і ганьба в хоснуваню лемківского языка, котрым бесідували лем скрыто на селі в родины. В місті на Лемковині, де вернули з Заходу николи не хоснували лемківского языка, барз ся крыли з лемківскістю, уникали родины, жебы іх не здрадила. Дівка навчыла ся лемківского языка, але скоро престала го хоснувати і никколи в ним не бесідує. Змінила навет імено, жебы не была розпознавальна, подібні як змінено імено єй няня з Василя на Вацлав
- в родині третьой запоряд дівкы (оддaной за Лемка) – трьох сынів, дома выключні лемківскій язык, хоц назовні не все. Під конец 50-ых років вернули на Лемковину до рідного села мужа
- в родині четвертого запоряд сына (ожененого з Лемкыньом) – трьох сынів, дома выключні лемківскій язык, хоц назовні не все. Під конец 50-ых років врнули на Лемковину, але не до рідного села

- в родині пятой запоряд сестры (одданой за Лемка) – трьох сынів, дома выключні лемківскій язык, але лем до часу, коли сынове ся не поженили, товды перешли на польскій. Остали на Заході, в Горы не вернули
- в родині шестого запоряд сына (ожененого з Польком) – пятеро діти, дома выключні польскій язык, хоц до лемківской родины бесіда по лемківскы; вернули до рідного села на початку 60-ых років

III полколіня

Діти найстаршой дівкы

- найстарший сын (женатий з Чешком) – троє діти, дома выключні чешскій язык; мешкат в Чехах
- другій сын (женатий з Лемкыньом) – троє діти, дома выключні лемківскій язык, хоц двоє молодшых не бесідуют по лемківскы; мешкат на Лемковині
- третій сын (женатий з Польком) – осмеро діти, дома выключні і радикальні лемківскій язык, назовні тіж; мешкат на Лемковині
- четвертий сын (женатий з Польком) – штыри дівкы, дома выключні польскій язык; мешкат в польскым селі
- пята дівка (оддана за Поляка) – двох сынів, дома выключні і радикальні лемківскій язык, назовні тіж; мешкат на Лемковині

Діти другого запоряд сына

- дівка (оддана за Поляка) – двох сынів, пред котрыма скрыват ся лемківскє походжыня, дома выключні польскій язык, ганьба і абсолютне втіканя од лемківскости; мешкат в польскым місті

Діти третьой запоряд дівкы

- найстарший сын (женатий з Лемкыньом) – двоє діти, дома польскій язык, хоц знают, же сут Лемками, бо бабин, нянів і стрыків то лемківскій язык; мешкат
-

Кінцьовы выникы проведеной аналізы в кількістным аспекті

1. **Протоплясты** - Лемко і Лемкыня вроджены на Західній Лемковині в 1905 і 1907 р., вінчали ся в 1927 р. – лемківскоязычны – 100% лем. язык
2. **I Поколіня –** вроджене на Лемковині в роках 1927-1944 – 6 осіб выключні лемківскоязычных - 100% лем. язык
3. **II Поколіня –** вроджене на Заході і в Горах в роках 1948-1976 – 20 осіб, в тым первістні 5 польскоязычных, 15 лемківскоязычных, з часом 9

польскоязычных, 11 лемківскоязычных - первістні 25% польскоязычных, 75% лемківскоязычных, з часом 45% польскоязычных, 55% лемківскоязычных

4. **III Поколіня –** вроджене в роках 1972-2015 на Заході, в Горах, в Чехах, ріжных містах в Польщи - 51 осіб - первістні 3 чешскоязычны, 35 польскоязычных, 13 лемківскоязычных, з часом 3 чешскоязычны, 34 польскоязычны, 14 лемківскоязычных, первістні 68% польскоязычных, 25% лемківскоязычных, з часом 66 польскоязычных, 27% лемківскоязычных
5. **IV Поколіня –** вроджене в роках 1994-2017, в Горах, в Чехах, ріжных містах в Польщи і Ірляндиі – 29 осіб – 7 чешскоязычных, 19 польскоязычных, 3 лемківскоязычны 65% польскоязычных, 10% лемківскоязычных

Загальний внесок:

Провела єм аналізу, головні кількістну, языковых (тіж достоменностьовых) выборів в єдній лемківскій родині протягом століття в 4 поколінях потомных лемківского сопружества (діти, внуків, правнуків і пра-правнуків). Зо 100% участи лемківского языка в першым поколіню (діти), вродженым на Лемковині, пред 1947 р. чысло хоснуватели лемківского языка в тій родині впало до 10 % в четвертым поколіню (пра-правнуків).

Індувідуальны выповіди о своіх языковых выборах і іх рацийоналізуваня

I Примір

Лемко, 40 років, вроджений в Горах, де родиче вернули в 1962 р. і были єдином лемківском родином в рідным селі. Міцно плекали рідну традицию і язык. Знал, же не повинен брати жены Полькы, нашол жену на Украіні. Мают дві дівочкы (3 і 5). Мою увагу звернули тым, же до діти в церкви бесідували в польскым языку. Бесіду провела єм в іх хыжи.

«То што бесідую, бесідую з досвідчыня інчых родин. Дзецко, жебы собі ліпше радило в школі, подстава, то мусит добрі знати язык польскій. А жебы ся навчыло, то треба го навчыти, а лемківского то і так ся навчыт, дома буде чуло. Докля ся не навчыт польского, не повинно быти лемківского. Мы уж говориме, іздиме на Украіну, укріньскій уж розуміют, Найгірше єст товды, коли родиче вцалі не хцут говрити по лемківскы ци там по свому, то товды де дітина буде чула. А як ся уж навчыт польского, то буде ся чула комфортово. Як ся добрі не навчыт по польскы буде мало клопоты, не буде мало такого комфорту. Учытеле не розуміли, діти ся сміяли. Найбарже ся сміяли тоты, котры были піл-Лемками. Хтіли ся приподабати, же він єст векший Поляк, бо він знає як повинно

быти. Встыдил ся свого(...) Як бы в нас лемківска школа была, то што інчого, але єст польска. Сам язык... йому самому утримати ся тяжко, товды не буде заникал, як буде повязаний з релігійом. Буде заникал, як люде будут преходити на католицизм. Можна бесідувати по польскы, жебы ся навчыло, але як люде будут ходити до церкви, то діти будут мати прикладово по 10 років і будут розмавляти, бо будут мати де розмавляти» (Але як раз в церкви єм чула, же вы до діти по польскы радите) «Але они іщы малы, од вересня лем зачали ся вчыти лемківского. Як буде мішала слова буде злі, я з нима ґадам навет в церкви по польскы, жебы ся навчыли по польскы. Того мі жаден психолоґ не повіст, бо знам на своім прикладі, же діти мішают. Ведгуґ мене то смішне, бо як ся ґадат по польскы, то не повинно ся мішати (...) Рідний язык то з діда-прадіда. Він єст в серци. Рідний язык товды был бы чыстий, як бы люде были на місци. Я якій єм ся вродил, такій вмру і дітям тіж прекажу. Они были хрещены як православны Лемкы. Мы тепер вчыме іх польского а пак перейдеме на лемківскій, преці они іщы не дорослы. Што з того, же я тераз навчу, як коли она буде мала 20 років, змінит культуру і піде за якісого Поляка.

II Примір

Хлопец, 20 років (студент), Лемко лем по діду од страны няня, бабця Полька, мама Полька, вроджений і выхований на Лемковині в селі своіх прадідів. Хований в польскым языку, як мал парунадцет років, сам ся навчыл лемківского

(На кілько Ты тот язык одчуваш як емоцийні близший од інчых, котрых ся вчыш?) «Но єст близший, бо в родині ся го чуло і зо знаємыма і з родином ним бесідую. Думам, же єст ріжниця в присвоіню языка од дітинства а в моім навчыню ся го, я го не ужывам на штоден, але часом думам в тым языку, або ся мі сниє дашто по лемківскы. Дідо не бесідує до мене по лемківскы, лем до Лемків. Може люде не бесідували колиси зо страху, зо встыду, по выселінях. Думам, же хтіл бы-м своім дітям переказати лемківскій. Хтіл бы-м жебы тота культура не пішла в непамят. Тета (тверда Лемкыня) мене выховувала, цілий час до мене ґадала і вчыла мя як быти добрым чловеком і переказала тоту част. Але може быти встыд, страх, нп. моя кузинка як до нєй ґадам по лемківскы, то для нєй то смішне. Не о то ходит, же він непридатний, лем о то, жебы то не загынуло, жебы то переказати.» (А што тратит чловек, коли єст Лемком і не остає му переказана тота частка, ци то єєст даяка страта?) «Так (смутно повіл), напевно тратит дуже, тото найважнійше, чым ся ріжнит, так, як бы тратил своі коріня. Лемківскій мал єм по части в роддині і не хцу,

жебы ся тото забыло. Можна вернути до рідного языка, як ся буде отачало такыма людми, для котрых він єст рідний»

III Примір

Жена, 61 років, на Західній Украіні, де в 45 р. пришли з далекой Украіны єй дідове перевывезены гын з Лемковины і пережыли страшну травму – голод, смерти. Барз жалуют, же стратили Лемковину. Выховувала ся при бабі і лемківскій іщы добрі памятат, хоц тяжко ій в ним бесідувати, не ма привычкы.

«Бабця бесідували лем по лемківскы і я товды єм добрі знала, тепер не хосную, тяжко си припомнути. В школі, як сме бесідували по лемківскы, то учытеле нас били ленійком по руках. Сміяли ся з нас, карали. Памятам як колиси учытель написал до мойой мамы, же ма прийти до школы. Мама робила цілыма днями, то пішли баба, взяли си такій порядний прут і ідут. Пришли до канцеляриі і звідуют учытеля – котрий француз што наробил (бо сме ходили во двоє з братом). Учытель гварит – Петришак, найперше одставте прут, я вас не кликал, лем вашы дівку. - Але я єм пришла, бо она не може, котрий то француз што наробил, бесідуйте – Та никотрий нич не наробил, одставте прут, лем вашы внукы бесідуют в школі по лемківскы, а так не можна» І товды баба стали, взяли прут і гварят «То я іх мам вчыти, жебы ся ганьбили свойого языка? Так». Учытель чым скорше казал ім вертати домів. Баба все бесідували лем по лемківскы. Тепер то модне, яле люде уж не знают. Колиси не вільно было

IV Примір

Дівчына, 27 років, з родины вполни лемківской, оселеной близко Вроцлавя дома николи не бесідували по лемківскы. Навчыла ся лемківского на студиях (лемк. філолоґіі) і працує в просторі лемківского языка.

(Якій єст Твій рідний язык) «Лемківского навчыла єм ся на студиях, прото мій рідний язык, в якым єм ся выховувала, то язык польскій, але тепер, як про тото думам, то як бы не было акциі «Вісла», то моім першым был бы лемківскій і лемківскій єст языком моіх родичів, моіх дідів і зато мі тепер єст барз близкій, хоц він для мя єст втурний. В списі як рідний задеклярувала єм лемківскій. Як уж єм ся навчыла, то товды могла єм бесідувати з няньом і родином і бесідуєме правдиві, натуральні. Контакт был зорваний, але єм го іщы направила, в остатній хвили. Дідо (од страны мамы) бесідувал лем по лемківскы, але діти не вчыл. Лемківскій язык барз ся мі подабат. Тішыла єм ся, же моя родина од стороны няня, як была в нас, ціла бесідувала зо собом по лемківскы». Од

стороны мамы дідове барз скоро ся засимілювали. Мій няньо выховувал ся в тым языку, бо были на ґаздівці, але мал барз дуже травм на тым тлі, зато втюк од того языка, не хтіл го нам переказати, бо асоциювал го зо злыма чутями.

«Для мене найтяжше было, жебы ся погодити з тым, же єм Лемкыньом, няньо, мама, ціла родина то Лемкы і я не мам з нима контакту, як ходит про тот лемківскій простір і як єм ся зачала вчыти лемківского, то для мене было барз фруструюче, же не вчу ся так скоро, же не знам як вымавляти, бо нихто мя того не навчыл од самого початку. І тіж ходит о цілу історию і культуру, бо я бы-м хтіла, жебы мя робити кєселицю навчыла мама або баба, а не жебы-м мусіла глядати того в книжках, того як мешкали на Лемковині моі дідове, повиннам ся дознати од них, а не доходити до того през книжкы .... Тоты, што не достают дома рідного языка тратят звязок з родином. Думам, же стратила єм барз вельо зато, же єм од початку не бесідувала з няньом по лемківскы, бо мі ся видит, же нашы реляциі были бы кус інчы... Для мойого няня лемківскій язык асоциює ся з його родичами, котрых єм не знала, бо вмерли скорше і я барз невельо знам про мою бабу і мого діда і як мій няньо тепер бесідує про штоси што было в хыжи, то він бесідує по лемківскы, бо він тото так запамятал і так чул і думам, же тото єм стратила»

V Примір

Дівчына 21 років, вроджена на Лемковині, де прадідо і дідо з бабом вернули під конец 50-ых років, до рідного села. Выхвувала ся в натуральній послідовній лемківскости і до тепер бесідує ся в іх хыжи лем по лемківскы. Вчыла ся в школі лемківского языка, здавала го на матурі.

«Лемківскій язык барз ся мі подабат, думам, же рідний язык ся все подабат. Трафила ся мі така ситуация, же в Кракові ішла пані і бесідувала през телефон чысто по лемківскы. Для мя то нетыпова ситуация. Сама до себе навет єм ся усміхала, же єднак можна. Застанавляла єм ся, хто то може быти. Я сама все бесідую лем по лемківскы, думам, же мы молоды не маме уж того што старшы, же ся ганьблят ци боят. Для нас то натуральне, же бесідуєме. Николи не мала єм прикрости з причыны языка. Єст кус розріжніня на тых, што мешкают на Заході а тых, што мешкают в Горах. То хыбаль з призвычаіня тоты зо Заходу бесідуют медже собом по польскы. Ходят разом до школы, стрічают ся, але не бесідуют зо собом по свому. Старшы люде чула єм, же мали про язык прикрости, але молоды ні. Мій няньо ходил до школы до Конечной, то там праві самы Лемкы были і не оповідал, жебы дашто было злі.

Лемківскій на матурі выбрала єм, бо то наш язык. Само тото, же як єст можніст писаня той матуры, то єст тепер на рівни польского языка. То такій внутрішній обовязок. Мы сме ся бороли, жебы ся вчыти лемківского в ліцеі. Тепер ся не вчат, не мам понятя чом. Памятам, же для мене вчыня языка то была найприємнійша част тыжня, же сме могли ся зыйти, посідити разом, повчыти. То было своє товариство. Своє то значыт наше лемківскє. Все ся односит до Лемків.

Лемківскій язык не єст в за добрым стані, міг бы быти в ліпшым. Як ся єст выхованым в хыжи по лемківскы, то як ся выходит, все остає привычка. Для мя не до подуманя было, то был шок, же молоды на Заході ся сходят, мают барз велику свідоміст свойой лемківскости, але з языком то не вяжут. Бесідуют по польскы. Хтячы ци нехтячы єст тот розділ, же мы з Гір, а они зо Заходу. Здає ся мі, же тоты на Заході не мают такого привязаня до Лемковины, же єст крас, же ся ту вертат, емоцийональне привязаня, як мы. В нас ся тіж штораз барже од лемківского одходит, поминяючы тото, же в языку єст полно польонізмів. Не можу выйти з зачудуваня, як виджу такы хыжы, де ся не бесідує по лемківскы. Для мя то старшні дивне. Діти навчены в школі, знают по лемківскы, а в хыжи родиче не дают ім шанс бесідувати по лемківскы. Думам, же такы родиче роблят дітям кривду. Школа може навчыти, але родиче повинни переказати язык. Знам ситуациі, же діти, котры ся навчыли в пізнійшым віку, мают претенсиі і жаль до родичів. Родиче роблят часто так прото, жебы дітині помочы, а не знают, же як ся знає шанувати своє, то і люде тя шануют. Коли бесідую про Лемків по польскы, то думам, же до кінця мя не розуміют. Як ся заберат язык, то ся заберат культуру. Язык єст найважнійшым з єй атрибутів.

Тых пару приведеных ілюстраций языковых постав, єст лем выімком з барз ріжнородного іх спектра. Але покус оддают они тото языкове зріжницюваня, котре комунікує загорожыня языка, ведуче ґу його загыбаню. З другой страны вказує, же головні в молодым поколіню сут такы особы, якы наставили ся на ревіталізуваня, вертаня до рідного языка, котрого ім родиче не переказали родинні, натуральні. Зато днес нихто іщы не знал (певно і не хотіл) поставити дияґнозы о смерти лемківского языка.